

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات فارسی
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

مهارت‌های زندگی در ادبیات فارسی
بر اساس کتب قابوس نامه، کلیله و دمنه و مرزبان نامه

استاد راهنما:

دکتر اکرم گلشنی

استاد مشاور:

دکتر فاطمه گلشنی

پژوهشگر:

آزاده گلشنی

تابستان ۱۳۹۲

با سپاس از

سرکار خانمها دکتر اکرم گلشنی و دکتر فاطمه گلشنی که یاری‌ها و راهنمایی‌های بی‌چشمداشت ایشان بسیاری از سختی‌ها را برایم آسان‌تر نمود.

تقدیم به

پدرم، سنگ صبوری که الفبای زندگی را به من آموخت؛

و

همسرم، که در سایه همیاری و همدلی او به این منظور نائل شدم.

تعهدنامه اصالت پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اینجانب آزاده گلشنی دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۰۰۷۵۹۱۰۵ در رشته زبان و ادبیات فارسی که در تاریخ ۹۲/۶/۱۶ از پایان‌نامه خود تحت عنوان: «مهارت‌های زندگی در ادبیات فارسی بر اساس کتب قابوس‌نامه، کلیله و دمنه و مرزبان‌نامه» با کسب نمره ۱۹/۵ و درجه عالی دفاع نموده‌ام و بدین وسیله متعهد می‌شوم:

۱. این پایان‌نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط این جانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست زیر ذکر و درج کرده‌ام.
۲. این پایان‌نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم‌سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: آزاده گلشنی

تاریخ و امضاء: ۹۲/۸/۱۳

بسمه تعالی

در تاریخ

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم آزاده گلشنی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۹/۵

بحروف نوزده و نیم و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشکده : ادبیات و علوم انسانی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی کد واحد: ۱۰۱ کد شناسایی پایان‌نامه: ۱۰۱۲۰۱۰۱۹۱۲۰۴۵

عنوان پایان‌نامه: مهارت‌های زندگی در ادبیات فارسی بر اساس کتب قابوس‌نامه، کلیله و دمنه و مرزبان‌نامه

نام و نام خانوادگی دانشجو: آزاده گلشنی
شماره دانشجویی: ۹۰۰۷۵۹۱۰۵
رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی

تاریخ شروع پایان‌نامه: ۹۱/۸/۱۱
تاریخ اتمام پایان‌نامه: ۹۲/۶/۱۶

استاد راهنما: دکتر اکرم گلشنی

استاد مشاور: دکتر فاطمه گلشنی

آدرس و شماره تلفن: تهران- خیابان شهید کلاهدوز، خیابان عین‌آبادی، پلاک ۱۷. تلفن: ۲۲۵۶۲۶۹۱

چکیده:

سازمان بهداشت جهانی (۱۹۹۴) مهارت‌های زندگی را این‌چنین تعریف نموده است: «توانایی انجام رفتار سازگارانه و مثبت به گونه‌ای که فرد بتواند با چالش‌ها و ضروریات زندگی روزمره کنار بیاید.» مهارت‌های زندگی را می‌توان به تعداد فرهنگ‌ها، نگرش‌ها، باورها و به تعداد انسان‌ها متعدد دانست. به عنوان مثال در آثار ادبی ایران نیز شاخه‌ای تحت عنوان ادبیات تعلیمی وجود دارد که در آن به صورت مستقیم و غیرمستقیم به تعلیم نحوه زندگی کردن مناسب و چگونگی کنار آمدن با مشکلات آن پرداخته می‌شود.

از میان این آثار می‌توان به کتب کلیله و دمنه، سمک‌عیار، مرزبان‌نامه، قابوس‌نامه، اخلاق ناصری و سیاست‌نامه اشاره کرد. پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤال است که آیا می‌توان در آثار تعلیمی ایران نیز به انواع ده‌گانه مهارت‌های زندگی دست یافت. اگر بلی، پربسامدترین مهارت‌هایی که این آثار به آن اشاره کرده‌اند کدام است، و کدام کتاب بیشتر به مهارت‌ها پرداخته است؟ برای پاسخگویی به سؤالات فوق، این پژوهش در قالب یک طرح توصیفی از نوع تحلیل محتوا انجام شد، به این ترتیب که از میان آثار ادبی تعلیمی سه کتاب کلیله و دمنه، قابوس‌نامه و مرزبان‌نامه انتخاب شدند. پس مطالعه منابع مربوط به مهارت‌های زندگی، سه اثر فوق با تأکید بر مهارت‌های ده‌گانه زندگی مورد بررسی قرار گرفته و شواهد مشابه یا موازی با مهارت‌های زندگی فیش‌برداری شدند.

نتایج پژوهش نشان داد در سه اثر مورد بررسی، انواع مهارت‌های ده‌گانه به چشم می‌خورند و از میان این مهارت‌ها، مهارت تصمیم‌گیری و بعد از آن مهارت‌های بین فردی، بیشترین بسامد را دارند. همچنین از میان این آثار، کلیله و دمنه و پس از آن مرزبان‌نامه بیشتر به مهارت‌های زندگی پرداخته‌اند.

کلیدواژه: مهارت‌های زندگی، کلیله و دمنه، مرزبان‌نامه، قابوس‌نامه

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه مناسب است
مناسب نیست

تاریخ و امضا:

فهرست مطالب فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات تحقیق	
۲	۱-۱ مقدمه.....
۱۰	۱-۲ بیان مسئله.....
۱۲	۱-۳ اهمیت موضوع.....
۱۵	۱-۴ اهداف پژوهش.....
۱۶	۱-۵ سؤالات یا فرضیات پژوهش.....
۱۶	۱-۶ متغیرهای پژوهش.....
فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق	
۲-۱ بخش اول	
۱۹	۲-۱-۱ نگاهی به ادبیات تعلیمی و سیر آن در گذر زمان.....
۲۲	۲-۱-۲ قابوس نامه.....
۳۰	۲-۱-۳ کلیده و دمنه.....
۳۶	۲-۱-۴ مرزبان نامه.....
۲-۲ بخش دوم	
۴۳	۲-۲-۱ مهارت‌های زندگی.....
۴۴	۲-۲-۲ تعریف مهارت‌های زندگی.....
۴۷	۲-۲-۳ تاریخچه مهارت‌های زندگی.....
۴۸	۲-۲-۴ اهمیت مهارت‌های زندگی.....
۵۰	۲-۲-۵ ابعاد اصلی مهارت‌های زندگی.....
۵۴	۲-۲-۶ انواع مهارت‌های زندگی.....
۷۹	۲-۳ پیشینه تحقیق.....

فصل سوم: روش تحقیق

- ۳-۱ مدل تحقیق..... ۸۳
- ۳-۲ روش تحقیق..... ۸۳
- ۳-۳ جامعه آماری..... ۸۳
- ۳-۴ حجم نمونه..... ۸۴
- ۳-۵ روش نمونه‌گیری..... ۸۴
- ۳-۶ روش گردآوری داده‌ها..... ۸۴
- ۳-۷ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها..... ۸۵

فصل چهارم: یافته‌های تحقیق

- ۴-۱ تعریف و طبقه‌بندی مهارت‌های زندگی..... ۸۸
- ۴-۲ مهارت‌های زندگی در قابوس‌نامه، کلیله و دمنه و مرزبان‌نامه..... ۸۹
- ۴-۲-۱ مهارت‌های شناختی..... ۸۹
- ۴-۲-۲ مهارت‌های اجتماعی..... ۱۱۵
- ۴-۲-۳ مهارت‌های مقابله‌ای..... ۱۳۰

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

- ۵-۱ بحث و نتیجه‌گیری..... ۱۵۲
- ۵-۲ محدودیت‌ها و مشکلات..... ۱۵۸
- ۵-۳ پیشنهادها..... ۱۵۹

فهرست منابع

- منابع فارسی..... ۱۶۰
- منابع انگلیسی..... ۱۶۵

فهرست جداول

- جدول ۴-۱: طبقه‌بندی مهارت‌های زندگی ۸۸
- جدول ۴-۲: فراوانی مهارت‌های زندگی به تفکیک کتب ۱۳۸
- جدول ۴-۳: فراوانی مهارت‌های زندگی (طبقه‌بندی سه‌گانه) به تفکیک کتب ۱۴۷
- جدول ۴-۴: فراوانی مهارت‌های زندگی (طبقه‌بندی وابسته) به تفکیک کتب ۱۵۰

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۴: مهارت‌های خودآگاهی ۹۰
- نمودار ۲-۴: مهارت‌های تصمیم‌گیری ۹۵
- نمودار ۳-۴: مهارت‌های حل مسأله ۱۰۱
- نمودار ۴-۴: مهارت‌های تفکر خلاق ۱۰۷
- نمودار ۵-۴: مهارت‌های تفکر انتقادی ۱۱۲
- نمودار ۶-۴: مهارت‌های همدلی ۱۱۶
- نمودار ۷-۴: مهارت‌های ارتباطی ۱۲۱
- نمودار ۸-۴: مهارت‌های بین فردی ۱۲۵
- نمودار ۹-۴: مهارت‌های مقابله با هیجانات ۱۳۱
- نمودار ۱۰-۴: مهارت‌های مقابله با استرس ۱۳۵
- نمودار ۱۱-۴: درصد فراوانی مهارت‌ها در کلیله و دمنه ۱۳۹
- نمودار ۱۲-۴: درصد فراوانی مهارت‌ها در قابوس‌نامه ۱۳۹
- نمودار ۱۳-۴: درصد فراوانی مهارت‌ها در مرزبان‌نامه ۱۴۰
- نمودار ۱۴-۴: درصد فراوانی مهارت‌ها در مجموع سه کتاب ۱۴۰
- نمودار ۱۵-۴: درصد فراوانی مجموع مهارت‌ها به تفکیک کتب ۱۴۱
- نمودار ۱۶-۴: درصد فراوانی مهارت خودآگاهی به تفکیک کتب ۱۴۲
- نمودار ۱۷-۴: درصد فراوانی مهارت همدلی به تفکیک کتب ۱۴۲
- نمودار ۱۸-۴: درصد فراوانی مهارت ارتباطی به تفکیک کتب ۱۴۳
- نمودار ۱۹-۴: درصد فراوانی مهارت بین فردی به تفکیک کتب ۱۴۳
- نمودار ۲۰-۴: درصد فراوانی مهارت حل مسأله به تفکیک کتب ۱۴۴
- نمودار ۲۱-۴: درصد فراوانی مهارت تصمیم‌گیری به تفکیک کتب ۱۴۴
- نمودار ۲۲-۴: درصد فراوانی مهارت تفکر خلاق به تفکیک کتب ۱۴۵
- نمودار ۲۳-۴: درصد فراوانی مهارت تفکر انتقادی به تفکیک کتب ۱۴۵
- نمودار ۲۴-۴: درصد فراوانی مهارت مقابله با هیجانات به تفکیک کتب ۱۴۶
- نمودار ۲۵-۴: درصد فراوانی مهارت مقابله با استرس به تفکیک کتب ۱۴۶

نمودار ۴-۲۶: درصد فراوانی مهارت‌های شناختی به تفکیک کتب..... ۱۴۸

نمودار ۴-۲۷: درصد فراوانی مهارت‌های اجتماعی به تفکیک کتب..... ۱۴۸

نمودار ۴-۲۸: درصد فراوانی مهارت‌های مقابله‌ای به تفکیک کتب..... ۱۴۹

نمودار ۴-۲۹: درصد فراوانی مهارت‌های سه‌گانه در مجموع سه کتاب..... ۱۴۹

فصل اول

کلیات تحقیق

درخت تو گر بار دانش بگیری
به زیر آوری چرخ نیلوفری را

همانطور که شاعر خردگرای ایرانی «حکیم ناصر خسرو» گفته است یکی از رمز و رازهای استیلاي بشر بر جهان آفرینش کسب دانش و آگاهی است. نوع بشر از کهن ترین زمان ها تا امروز در پی شناخت خویش و جهان پیرامون خود و ساختن دنیایی برتر و زندگی بهتر بوده است. از این روست که علوم، فنون، تمدن و معارف بشری در سیر زمان گسترشی شگفت انگیز داشته است. در ادبیات هر جامعه که آینه تمام نمای فرهنگ و معارف و تمدن آن جامعه به شمار می آید، می توان رد پای از برترین اندیشه ها و درخشان ترین آرمان ها را یافت که همواره انسان را به شناختن و دوری از جهل فرامی خوانند. بنابراین شاید بتوان به این پرسش پاسخ داد که آیا ادبیات، صرف نظر از جنبه هنری آن، که همانا تلطیف روح بشر و پاسخی به نیاز زیباپرستی اوست، می تواند ابزاری کارآمد در جهت خدمت به انسان و بهتر زیستن او باشد؟

این که ادب و ادبیات چیست از سؤالاتی است که نظر بسیاری از محققان ادبی را از دیرباز تا کنون به خود جلب کرده است، تا حدی که تعاریف و مباحث گوناگونی را درباره آن طرح کرده اند.

«ادب» در لغت به معنای ۱. رفتار پسندیده و در حد اصول اخلاقی پذیرفته شده؛ ۲. راه و روش و رسم مناسب هر کاری؛ ۳. تنبیه، مجازات؛ ۴. تربیت ادب، تأدیب؛ ۵. شناخت رسوم و فرهنگ و شیوه ها و روش های درست زندگی؛ ۶. ادبیات؛ ۷. اطلاعات و معلوماتی که دانستن آنها

کلام را از خلل و نادرستی حفظ می کند.» (فرهنگ سخن، ۱۳۸۱، ۹۷ و ۹۷)

مرحوم استاد فروزانفر ادب را چنین تعریف می‌کند: «آدب: رسوم و عاداتی که رعایت آنها نسبت به چیزی یا شخصی یا جماعتی پسندیده باشد و آن بحسب اقوام و ازمه و امکان و بنسبت اشخاص و احوال مختلف می‌شود، حفظ و نگهداشت حدّ و اندازه چیزی خواه از امور شرعی باشد و خواه نسبت بحث یا خلق، امری که در خور حیثیت و شأن کسی است و نیز رعایت آن امر از جهت آنکه مناسب و شایسته است ولی واجب نیست، روش پسندیده بطور کلی، گرد آمدن خصلتهای خیر». (فروزانفر، ۱۳۶۷، ۷۲)

در کتاب شرح مثنوی شریف درباره ادب چنین آمده است: «آدب از همان سده اول هجری در جهان اسلام، علاوه بر این معنی اخلاقی و اجتماعی، یک معنی روشنفکرانه (عقلی = intellectual) نیز پیدا کرد، که در آغاز با معنی اخلاقی آن ارتباط نزدیک داشت، ولی به تدریج با آن معنی اختلاف پیدا کرد. در این معنی اخیر، ادب به معنی خلاصه معرفت و دانشی شد که یک شخص را آداب‌دان و یا مبادی آداب و آشنای به فرهنگ مادی نشان می‌داد (که با علم، یا دقیق‌تر بگوییم علم دینی، همچون علم قرآن، حدیث و فقه اختلاف داشت) و مقدم بر همه مبتنی بر فنّ خطابه، شعر و شناخت سنت‌های قبیله‌یی - یا قبلی - و تاریخی اعراب قدیم و دانش‌های وابسته به آن مانند معانی - بیان، نحو، لغت‌شناسی، بحور و اوزان بود.

در عصر جدید نیز ادب و حتی جمع آن آداب به معنی دقیق این کلمه مترادف با ادبیات است. ادبیات، امروزه به معانی گوناگون بکار می‌رود، که از آن جمله معانی زیر مهم‌تر است:

۱- ادبیات، مجموعه‌ای از نوشته‌هاست که به نظم و یا به نثر نوشته شده است. اما در ضمن

ممکن است به سبب مهم‌ترین دلیل انسانی یعنی خشنود ساختن یا ترغیب خدا یا

خدایان خلق شود، و به سبب شناخت انسان‌ها از خود و از نژادشان باشد.

۲- ادبیات، هر نوشته‌ی تخیل‌آمیز و توأم با خلاقیت است.

۳- ادبیات، فنّ یا شغل نویسنده‌ی مباحث ادبی است.

۴- ادبیات، مجموعه‌ای از آثار نوشته شده، یا فراهم آمده توسط استادان یا پژوهشگران در

هر زمینه‌ی خاصی است مانند «ادبیات پزشکی».

۵- و سرانجام ادبیات، مواد چاپ شده از نوع ویژه‌ای است، برای مثال: رسائل سیاسی یا

تبلیغاتی.

ادبیات همان چیزی است که به هنگام استفاده از کلام به منظوری سوای احتیاجات زندگی

روزمره بوجود می‌آید. به بیانی دقیق‌تر، ادبیات آن چیزی است که ثبت یا نوشته شده است. اما

ادبیات داستانی در ذهن انسان‌ها ساخته می‌شود، صداهایشان به آن حیات می‌بخشید و این چنین در

خاطرشان محفوظ می‌ماند. این شیوه را «سنت شفاهی» ادبیات یعنی گفتاری و نه نوشتاری،

می‌نامند.» (حلبی، ۱۳۸۵، ۱۷۸-۱۷۵)

«واژه‌ی ادب حاکی از ارتباط نزدیک ادبیات با تمدن و فرهنگ و پیشرفت انسان اجتماعی

است. چه در فرهنگ اسلامی، چه در ایران، ادب به معنای مجموع روش‌های خوب زندگی کردن

بوده و جزء فنون ادبی به شمار آمده که می‌تواند انسان را برای بهتر و زیباتر زیستن آماده کند.

نظیر همین مفهوم را فرهنگ مغرب‌زمین نیز از ادبیات می‌گرفته است. آنچه را که در مغرب‌زمین

معارف انسانی یا علوم انسانی نامیده‌اند همان سلسله معارفی است که مانند ادب ایرانی بشر را به سوی زندگی بهتر و انسانی‌تر رهنمون می‌سازد.

یونانیان قدیم هرگونه فعالیت جسمی و روحی بشر را از لحاظ خدمت به جامعه می‌سنجیدند. درباره نویسنده می‌پرسیدند: آیا انسانها را کمک می‌کند که بهتر شوند، آیا زندگی را بهتر می‌سازد.

نظامی عروضی نیز همه صفات خوب انسانی را برای شاعر و نویسنده ذکر می‌کند، آنجا که می‌گوید «سلیم الفطره، عظیم الفکره، صحیح الطبع، جیدالرویه، کریم‌الاصل، شریف‌الغرض، ...» و فایده شعر را آن می‌داند که «امور عظام را در نظام عالم سبب شود».

ماکسیم گورکی نویسنده بزرگ روسی تبار نیز اعتقاد دارد همه آثار ادبی دنیا در یک امر مشترک هستند و آن این است که همگی بیان‌کننده اندیشه‌ها، احساسات و ادراکات بشری هستند و آرزوی مقدس بشریت را به سوی خوشبختی که بر اثر آزادی روح ایجاد می‌شود در خود منعکس می‌سازند. وی ادبیات را قلب گیتی می‌داند، قلبی که برای آنکه خود را بشناسد پیوسته در حال تپیدن است.» (اسلامی ندوشن، ۱۳۷۰، ۲۱-۱۹)

با توجه به گفته‌های پیشین می‌توان ادعا کرد که هدف ادبیات بازسازی زندگی است به شیوه هنری. خالق یک اثر ارزشمند ادبی می‌کوشد با بیانی هنرمندانه و تأثیرگذار جهان حقیقت و زیبایی‌ها را کشف کند، بنمایاند و تیرگی دنیای زشتی‌ها و ناپاکی‌ها را در پیش چشم خواننده متجلی سازد.